

Józef Borzyszkowski

Òd "Kòscelnégò" ë "Smãtka" do "Remùsa" - lëteracczé dokôzë i ùdbë Aleksandra Majkòwsczégò

Acta Cassubiana 9, 56-67

2007

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Józef Borzyszkowski

Òd Kòscelnégò ë Smãtka do Remùsa - lëteracczé dokòzë i ùdbë Aleksandra Majkòwsczégò*

Ò Aleksandrze Majkòwsczim a jegò lëteracczych dokòzach je napisóné ju dosc wiele. Piselë ò nim nié le historicë lëteraturë. W karnie piszącëch ò Majkòwsczim – pisarzu są: Jan Karnowsczi, Andrzej Bùkòwsczi, Léón Roppel, Damroka Majkòwskò, Lech Bądkòwsczi, Ferdinand Neureiter, Jan Drzeżdżón, Jerzi Samp, Gerd Wolandt, Zbigniew Zielonka, Jerzi Tréder ë jinszi, a nawetka Józef Bòrzëszkòwsczi¹. Z bògactwa tekstów – wszelejaczich dokòzów historiczno-lëteracczych na òsobną wzmiónkã, króm *Regionalizmù kaszëbsczégò* A. Bùkòwsczégò² zasłużëlë trzë, sztërë ksążczy:

- Tadeùsza Linknera *Heroiczna biografia Remusa. W zwierciadle mitu i kaszubskich wierzeń*, Gdańsk 1996;

- *Życie i twórczość Aleksandra Majkowskiego. Materiały z konferencji naukowej: Wejherowo 4 X 1996*, pod red. J. Borzyszkowskiego, Wejherowo 1997;

- „*Życie i przygody Remusa*” Aleksandra Majkowskiego. *Powieść regionalna czy arcydzieło europejskie? – Referaty z sesji naukowej zorganizowanej przez Katedrę Filologii Polskiej WSP w Słupsku 27-28 V 1998*, pod red. T. Linknera, Słupsk 1999;

- Józef Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1870–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk -Wejherowo, 2002.

Ò kòzdi ksążce ë ji ùtwórcë, ò dokòzach tëch autorów, ò tim, co nowégò wnioslë do naji wiedzë ò žëcym i przigòdach a dokòzach lëteracczych A. Majkòwsczégò nòleżałobë rôz czedës przëgòtòwac òsobny referat-artikel. Dzys

---

* Dzãka E. Gołąbkòwi za kaszëbską redakcjò tegò tu tekstu! – J.B.

¹ Òbaczë: C. Obracht-Prondzyński, *Bibliografia do studiowania spraw kaszubsko-pomorskich*, Gdańsk 2004 i J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk-Wejherowo 2002.

² A. Bukowski, *Regionalizm kaszubski. Ruch naukowy, literacki i kulturalny. Zarys monografii historycznej*, Poznań 1950.

jakno historik mògã rzec pòd adresã tëch wszètczich autorów le serdeczné „Bóg zapłac”, a sóm prawic ò Majkòwsczim – pòece i pisarzu – trzëmając sã przede wszètczim chronologii.

Pierszé je wiedno pitanié: Chto to je A. Majkòwsczi, czim òn bël, czim bëła dlô niegò lèteratura? – Wiémë, że nòležòł do bëlnëch lédzy, chtèrnëch jednym słowã nijak òpisac nie mdzemë mòglë. To bël kaszëbsczi – pòlsczi dzejòrz, żurnalista, pòlitik, lèkòrz, pòeta è pisòrz, etnograf, a nawetka historik. Jegò nòblëższy ùczèñ, sekretòrz òsobisti, drëch familëji, Féliks Marszòłk-Marszòłkòwsczi rzekł è napisòł ò Nim wspòmink, na pòdstawie chtèrnégò mòzemë so wërobic zdanié, że wiedno pòlitika, a nie medicina, a nawetka nie lèteratura czè familëjò bëła ù Niegò na pierszim mòlu³. Procëm temù mòzemë ju terò rzec, że nie w pòlitice, le w lèteraturze – kaszëbsczi, pòlsczi, swiatowi – miòno Aleksander Majkòwsczi swiécy pełnym blaskã. Òsoblëwie jegò *Žécé i przigòdë Remùsa*. – *Zwierzcadło kaszëbsczé*⁴ – pierszò kaszëbskò pòwiësc – je arcydokòzã nie le kaszëbsczi, ale téz pòlsczi i europejszi prozë.

Majkòwsczi ùtwòrcã bël całë žécé. Na kòzdim pòlu òstawił nama baro wòtrné dokòzë; wpisòł sã nima w historiã è w dzeje kùlturë kaszëbskò-pòmòrszczi è pòlsczi. A chòc òd czasów Majkòwsczégò baro wiele lédzy wzbògacywało lèteraturã kaszëbską, równak żòden autor, żòdna pòwiësc czè jinszi dokòz ni mògã stanac wëzi *Remùsa* i jegò autora. Co pròwda Jan Drzeżdżòn próbòwòł dokònac kãsk detronizacëji *Remùsa* i Majkòwsczégò, stòwiając wëzi Alojzégò Bùdzysza è jegò pòwiòstczi zgromadzoné w ksãzkach *Modra kraina* (w spòluszczony wersji) i *Zemia kaszëbskò* (w wersji originalny, pò kaszëbskù)⁵. Równak nicht jinszi za tą detronizacëjã sã nie òpòowiedzòł. Nawetka Barbara Pisarek, chtèrna nazwała A. Bùdzysza kaszëbsczim Gombrowiczã, z Janã Drzeżdżònã sã nie zgòdzëła. *Remùs* w kaszëbsczi prozë je wiedno jeden! A szkòda!...

Jak gòdómë, diskutëjemë ò ùtwòrcach lèteraturë, wiedno szukómë zdròdla jich twòrczoscë, *genius loci*, z jaczégò wzãlë sã jich dokòzë. W kaszëbsczich badaniach wòżny je téz swiat jãzëka, dzëlu kaszëbiznë, w jaczi je ùrosli ùtwòrca lèteraturë.

³ Òbaczë: F. Marszałkowski, *Kartuzy w życiu Aleksandra Majkowskiego*, SMFA (tnz. Spuścizna Feliksa Marszałkowskiego); obaczë: J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 553.

⁴ A. Majkowski, *Žécé i przigòdë Remùsa – Zwierzcadło kaszubski*, Toruń 1938.

⁵ Òbaczë: J. Drzeżdżòn, *Piętno Smętka. Z problemów kaszubskiej literatury regionalnej lat 1920–1939*, Gdańsk 1973; A. Budzisz, *Modra kraina*, wybrał, spòluszczyl i opracował Jan Drzeżdżòn, Warszawa 1980; tenże, *Zemia kaszëbskò*, ZK-P, Gdańsk 1982; J. Drzeżdżòn, *Nowe spojrzënie na najwybitniejsze osiãgniëcia kaszubskiej literatury regionalnej*, „Pomerania”, 1971, nr 3; a téz jegò: *Z zagadnieñ prozy kaszubskiej*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego UG. Prace Historyczno-literackie”, 1987, nr 14.

Wiémë, że òd mòlëch lat A. Majkòwsczégò, jegò zëcé szło w swiece wiele jãzëków i kùltur. Przede wszëtczim na codzén, w dzecyństwie czuł òn mòwã kaszëbską, pòlską i niemieckã. W gimnazjum nauczył sã niemiecczégò, łącznë ã francëszczégò. Znòl téz ruszci, bò i z ruszczégò i z łącznë tłomaczil na kaszëbszci wierztë⁶. Pò niemieckù zaczął pisac pòwiësc *Der Kaschuben Apostel...* Jak téz wiémë, nasz pisòrz nigdë pò kaszëbskù nie gòdòł, lëstów téz nie pisòł, co ù Jana Karnowsczégò bëło dosc czãsté. Mëszlã, że ù Majkòwsczich w Kòscérzënie doma mało abò wcale nie bëło gòdoné pò kaszëbskù. Kaszëbizna A. Majkòwsczégò miała swòje zdrzòdła w Łubianie ù Bòsków i w Lamkù na Zabòrach. Dopierze na starszé lata doszło zdrzòdło kartëszczé.

Mòzemë tej rzec, że dlò Majkòwsczégò – pisarza – dlugò nòwòzniészë bëłë pòlniowé Kaszëbë – rodzynnò parafiò Kòscérzëna, do chtërny nòleża Bòsków Łubiana ã Zabòrë, gdzie krewnosc Aleksandrowégò tatka nieròz gòscëła i wespółògała gimnazjalistã czë sztudenta z familëji. Tej tam, w mòwie i kròj-òbrazu pòlniowëch Kaszëb sã chòwòł i doròstòł nowi pòeta – pisòrz kaszëbszci, dlò chtërnégò, jak dlò wszëtczich Kaszëbów wzorã bëł w nen czas Hieronim – Jarosz Derdowsczi, a nie Flórian Cénòwa, jaczégò pisma w czas mlòdoscë Majkòwsczégò bëłë jesz mało znóné⁷. Dokòzë Derdowsczégò, òsobliëwie epopeja *Ò panu Czòrliniczim, co do Pùcka pò sécë jachòł*, bëłë w nen czas znóné ã czëtóné na Kaszëbach, a nawetk pòza nima, na całim Pòmòrzu.

Baro wòzné je téz to, że za sprawã Derdowsczégò, pòlsczégò dëcha jegò lëteracczich dokòzów, westrzòd lëdzy, chtërny bëłë mecnasama w ùczbie Majkòwsczégò, sprawa kaszëbskò bëła baro wòznò i dlò nich téz bliskò. Kòzdi mlòdi człowiek z Kaszëb, co sã garnął do nòuczci i studiów, a miòł swiãdã swòji kaszëbskòscë-pòlskòscë, dostòwòł wespółòzkã, stipendium, bez chtërnégò karno kaszëbszich inteligentów nijak bë nie ùrosło⁸. Tej nen swiat na pòlniu Kaszëb, gdzie Majkòwsczi miòł bëlnëch mecnasów, chòc sòm bëł kãsk mlòdopòlsczégò òd mlòdoscë dëcha, ùformòwòł kaszëbszci dzël jegò dëszë. Je na ògle wiedzec, że Majkòwsczi nie nòleżòł do tëch, co grzészã wdzãcznotã wedle swòjèch darczińców, dobrodziejów. Króm tegò je wòzné téz to, że letkò wëdòwòł dëtka i że ròd zacygòł pòziczczci, a wiedno – do kùńca – nieròd òddòwòł. Przë swòjèch finansowëch kłòpòtach rechòwòł téz mòże jaż nadto na dëtuszczci z honorarium autorszczégò, na co niejednëmù wëdòwcë (jemù samémù téz, w „Gryfie”) rzòdkò zbiégało.

⁶ Òbaczë: A. Majkowski, *Spiewë i frantówczci*, zebr. i òprac. L. Roppel, Gdynia 1957.

⁷ Òbaczë: Wstãp A. Majkòwsczégò do: *Hieronim Derdowski, Ò panu Czòrliniczim...*, Kościerzyna 1911.

⁸ Vide: J. Borzyszkowski, *Inteligencja polska Prus Zachodnich 1848–1920*, Gdańsk 1986, s. 24 in. – ã téz: B. Osmòlska-Piskorska, *Pomorskie Towarzystwo Pomocy Naukowej. Pòl wieku istnienia dzialalności 1848–1898*, Toruń 1948 – téz jì: *Kłòpoty uniwersyteckie Aleksandra Majkowskiego*, „Arkona”, 1946, nr 9-10.

Na jegò kaszëbsczi drodze lëteracczi mòzemë zaznaczcë trzë cządë: młodoscë, „Gryfa” i òstatné, kartësczë lata.

Pierszi kaszëbsczi dokòz lëteracczi Majkòwsczégò gwës pòwstòł w Lamkù, gdzie pò maturze Aleksander czekòł na lepszë czasë, na stipendium i na wspomòzkkã familëji. Ta bëła kask rozczarowónò, bò nié le matka rechòwa, że mdze mia ksädza w rodze... Nòwicy pòmógł mù dr Jan Nepòmùcen Pellowsczi – jakno lëkòrz ë dzejòrz TPN w Chełmnie, chtërnémù pòtemù Majkòwsczi sã dosc brzëdkò òdplacył⁹. Bël w nim – Aleksandrze – òd młodoscë dëch baro kriticzny; stòwiòł baro wësoczcë wëmògania jinszim... Siebie òd młodoscë, òsoblëwie òd studenczcich lat, letkò rozgrzészòł.

Jegò epopeja *Jak w Kòscërcznie kòscelnégò òbrelë...*, dzys kask mało znónò, chòc mómë téz jeji drëdzi sztòłt *Strachë i zrãkòwinë*¹⁰, jak na debiut, wcale nie je nògòrszò. Jan Karnowsczi, mészlã, rozwiòł wãtplëwòscë, co do czasu ji pòwstaniò, bò to je wòznë, czë pisòł to maturzista, czë student... Karnowsczi napisòł: *Co robił po maturze w czasie od Michała 1895 do kwietnia 1897? Przypominam sobie z rozmów z Dr. M. oraz wzmianki pana Majkowskiego z Lamka, że Dr. M. złożył maturę, nie wiedział, co począć, gdyż na księdza nie miał ochoty, ani powołania, a na studia uniwersyteckie nie miał pieniędzy. Przebywał dłuższy czas w Lamku u swego stryja Majkowskiego, (Lamk leży na pograniczu powiatu chojnickiego i kościerskiego, nad brzegiem rzeki Młosiny, przy szosie Chojnice – Kościerzyna) i tutaj napisał swą humorystyczną epopeję „Jak w Koscerznie koscelnygo obrelë”. Rękopis zabrał pan Milski z Gdańska, redaktor i wydawca „Gazety Gdańskiej” i wydrukował go w r. 1899 w Gdańsku*¹¹. Drëk tegò dokòzu miòł miescë ju pò 1898 rokù, czëj A. Majkòwsczi, dzãka B. Milszémù bël we Warszawie na ùroczëstoscë pòswiãceniù pòmnika Adama Mickiewicza...

W *Kòscelnym* jakò motto dòł Majkòwsczi słowa H. Derdowsczégò: „*Ni ma Kaszub bez Polonii, a bez Kaszub Pòlszczi*”. Pamiãtómë téz, że pò dwadzescë latach (w 1919 r.) we Wielu, za sprawã Aleksandrowégò drëcha ks. Wacława Wójcechòwsczégò, kask spòwinowaconégò z Derdowsczim, òsoblëwie dzãka robòce Wicka Rogalë *Kòscelny* bël debiutã téatru kaszëbsczégò, co nie je bez znaczeniù¹². Na humòristicznò krotochwila bëła i je wiesolò – le nié dlò wszëtczich... Autor je dosc, a nawetka baro òstri w wëtikaniu słabòscy i głëpòtë bòhaterów, chtërnyma bëłë, ùkòzóny w karikaturalnym widze mieszkańcowie

⁹ Òbaczcë: wierzëtë *Z mòłégò mniasta...*, [w:] *Wiersze i frantòwci*, s. 75-93.

¹⁰ A. Majkowski, *Jak w Kòscërcznie kòscelnégò òbrelë...*, Gdańsk 1899 i *Strachë i zrãkòwinë*, Gdańsk 1976.

¹¹ J. Karnowski, *Uwagi osobiste o Dr Majkowskim SFMA*. Òbaczcë: J. Borzyszkowski, *A. Majkowski...*, s. 116. Jinszi badacze z A. Bùkòwsczim bëłë dbë, że nen dokòz pòwstòł w czasach studenczcich.

¹² Òbaczcë: K. Ostrowski, *Pieśniarz z ziemi jezior. O Wincentym Rogali z Wielu*, Gdańsk 1977 i Gdańsk 1985.

Kòscérzënë – Kaszëbi, jaczi żëlë w kòzdim, taczim jak Kòscérzëna „wiòldzim” miesce. Chòdzëło Majkòwscémù ò òsmiészënié casnotë mëslëniò domòków, òsoblëwie ùpiartoscë, prawùlstwa, pijaństwa, babónów, prostactwa òbëczajów. W swòji ùszcziplëwòscë Majkòwsczi nie bël za delikatny – tak, że ni mòzëm sã dzëwòwac Kòcérzòkóm, że nie bëlë tim òbròzkã ùredowóny. Strzód nëch òsób, ùkòzónëch w *Kòscelnym* nalòzómë wierã téz samégò Majkòwsczegò, chtërnégò jò widzã w pòstacëji rechcenwalta, pisarza gminë Żëtowsczegò. Jegò *credo* je w słowach wëpòwiòdónëch do tëch, co pò kòmédëji w Tuskach przëszlë doń z prosbã ò napisanié skargów – pòzwów do sądu:

Chceta, żebëm rozniécyl razem szesc procesów.

Ale jò waju, bestije, nauczã moresów!

Niech le jaczi żidlòk „szafskop” wama pòwié,

Ò tim ani kòbiéta doma sã nie dowié.

Zwie wòs¹³ „głupi Kaszëba!”, a wa sã smiejeta,

Dosc, że gò jész w pazurë za to nie kùsznieta!

Ale niech le brat na cã leno cos skruzuje,

To sã głupi Kaszëba òbrażony czuje.

Wa sąsta głupi, mówiã, jak tobaka w rogù!

Niech le chto zazdrzi do waszegò progù:

Ni môta ksązëci, ani pòtcëwi gazetë,

A rozdrożdżulé w jizbie sã wszëszczé tanétë.

Jéta razem z dzieckami nòndzniejszã strawã,

A waje dëtëci jidã na te głupé prawa. (...)

Żebë wòs òjcowie, co Krziżòków bilë,

Ùzdrzelë, to w grobie bë sã przewrócylë.

Wòrto waju pòwiesëc na nòsëchszu sosnie.

A terò mie sã karujta, jinsztë, gdzie pieprz rosnie¹⁴.

Je w tëch słowach gwës wiele pròwdë, jész dzys aktualny. Je w nich dzël òsobòwòscë pòetë – pisarza, baro kriticznégò do samégò kùńca procëm domòków... To nie je dobrotlëwi Herusz z Wielò. Majkòwsczi chcòł wëchòwac Kaszëbów, tchnãc w nich bëlnégò dëcha – stwòrzëc Kaszëbã krajewiòna, òbiwatela... Mómë w nim – ju maturzisce – nowégò, mlòdégò ideologa – wëchòwòwcã starszëch, chtëren chùtkò zabòcziwò ò tim, że jinszi chcą òd niego téz miec przikłòd...

Z *Kòscelnym* pòszedł Majkòwsczi na studia – do Berlina, Grifii i Mni-chòwa. W Berlinie, chcãc spłacëc dług ù bëlnégò kròwca, Władisa Berkana,

¹³ A. Majkòwczu [A. Majkòwczu, pòdobnie jak H. Derdowsczi] miészòł formë „was” („wòs”) i „waju”. Colemanò stosowòł „was” tak jak w jãzëkù pòlsczim – przënòmni w dokòzach pi-sónëch w mlòdëch latach, bò w *Remùsu* ju tegò błãdu wierã ni ma. W kaszëbiznie pòprawné dlò mnòdзи lëczbë je „waju”, a „was” ùziwóné je przë zwròcanim sã do jaczi starszi abò wòżniejszi osobë – pòczestnò forma – E.G.

¹⁴ Ibidem, s.

napisòł dokòz pn. *Ballada o Mistrzu Berkanie i trzech pomorskich żupanach* – pòdpisëjąc jã słowama „ułożył wagans scholasticus”¹⁵. – Wòrt gò je so przëpòmnać. To jesz jeden dokòz hùmòristiczny, dosc dludzi i w miarã òsadzony w realiach zòchòdnosłowiańszégò strzédnowieczò, co je wòrtne zaznaczeniò jakò swiactwò wiedzë i tożsamòscë autora. Sóm méster Berkan wëstãpije w rolë kòwòła – twòrcë ricenszich zbroji, chtërnégò dësza jesz pò smiercë gòni dlëżników... Autor nie zabòcił téz w swòji „skrómnoscë” ò se samim, czej wòłò słowama: „I Olko, z dzikich Kaszub Kniaż”... – Temat, dokòz wòrt je òsobny egzegezë lëterackò-psychoanalyticzny. Jak më wiémë, jesz gdowa Aleksandra Majkòwskò spłòca dlëdži „Kniazia Olka” ù Berkana!¹⁶

Z wòznieszëch dokòzów Majkòwsczégò z lat sztudërowaniò pòchòdzy pòmëmat napisóny pò pòlskù – òpùblikòwóny w 1899 r. w „Gwiòzdce Niedzël-ny”¹⁷, dodòwkù do „Gazëtë Gduńszci” – pn.¹⁸ *Pielgrzymka wejherowska*, chtërnã òdprawił młòdi pòëta. Pòbrziëwò w ni tón baro kaznodzejszi. Doswiòdczenia, przëzëca z ti pielgrzimczci nosyl Majkòwsczi w sobie do kùńca, a ji przetwòrzony na jiny òrt òbròz nalòzómë téz w *Remùsa*.

Na ògle równak trzeba rzec, że òbczas sztudiów A. Majkòwsczi za wiele i za chùtkò sã nie ùczil... Wiele biwòł na zéndzeniach sztudenczcich organizacji; pòcòrka ě piwa w knajpach-piwiarniach, gdzie spòtikelë sã akademicë nie òdmòwiòł. Wiele czëtòł, diskùtowòł, marzil... Òd czasu do czasu cos napisòł. – Òsoblëwie pisòł wierzte, chtërne wëdrëkòwòł mù Pòznań za sprawã Bernarda Chrzanowsczégò w 1905 rokù – *Spiewë i frantòwci*. Mądri i ùczali napiselë, że to są wierzte z czasów studiów w Monachium¹⁹. Tam téz w 1903 r. zaczął *Remùsa*, na pòczãtkù pò pòlskù pn. „Jak Smëtek pò swiecie wëdrowal”²⁰. Z *Remùsã* przeszedł całë swòje żëcë...

Westrzód wierztów z nëch czasów je téz jeden dlugachny, ale dlò pòznaniò dëcha – mentalnoscë A. Majkòwsczégò wòzny, pn. *W Berlinie*. Pòdobné są *Myśli karnawalowe z Monachium*²¹. Są to wierzte biograficzno-wspòminkòwë, hùmòristiczno-kriticznë. Wezmë, w Mnichòwie ò Kaszëbach, do chtërnëch teskniãczka gò brała, napisòł:

*Tam niżòdnëch nóm òbrazów
Nie wëstwòrzò mésterów rãka,*

¹⁵ Òpùblikòwóné w „Gryfie”, 1910, nr 9.

¹⁶ Òbaczë: J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 576-577.

¹⁷ „Gwiazdka Niedzielnã”.

¹⁸ Pn. – pòd nòdpisã.

¹⁹ A. Bukowski, *Regionalizm...*, s. 128-129.

²⁰ Òbaczë: D. Majkowska, *Śladami Remusa* (fragment wiëkszej całosci), Biuletyn Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego, 1966, nr 4 i ti sami *Z problemów wczesnej twòrczosci literackiej Aleksandra Majkowskiego*, „Pomerania”, 1976, nr 4.

²¹ A. Majkowski, *Wiersze i frantòwci*, s. 59-61, 53-58.

*Tam stôrégò zetną dâba
I stôwiają Bòżą mākã...*²²

Nôpiäkniészé z tamtêch czasów wiertë Majkòwsczegò òpublikòwóné òstalë w cytowónèch *Wierszach i frantówkach*. Pòdlug A. Bùkòwsczegò wszëtczé òne stanowią „nowy wkład do literatury kaszubskiej, otwierając w niej drogę późniejszej bujnie rozwijającej się liryce”²³. Gwës tak téz bëło, chòc wiele z nich przëbòcziwò wiertë kritikòwónégò przez niégò Francyszka Sądzcëczégò... Do nôbëlniejszëch, w chtërnèch je wiele mësli baro patriotycznèch, jaczé brzmią téz w dokòzach jinszëch pòetów pò dzys dzéń, jò rechujã *Kaszubskò-pòmòrskò mòwa*, gdzie mòwa je przedstawiò jakò zabòczonò, skrziwdzonò, blotã òczapònò, biédnò serota, przëtulonò pòd strzechã wieszi chëczë.

W twòrczoscë Majkòwsczegò, tak z lat młòdoscë, jak téz kòscërszegò „Gryfa”, òsobny ë wòzny mól zajmają originalné wiertë *Z malégò mniasta – satyry*. Pisòł je pò kaszëbskù i pò pòlskù, a kritikòwòł w nich nié le cëzëch – Prësòków, Bismarka, hakatistów, le téz równo serdeczno domòków, chòcbë bialci za „Plotczy”, ale téz i lëdzy wladzë, co to czekają jaż ùmrze *Biédné mniasta*. Kritika bògatëch – rządzącëch i wrzlëwòta na biédã jinszëch lëdzy, nie bëła ù niégò, ani ù jinszëch kaszëbszczich ùtwòrców za czãstò...

Z czãdu wëdòwaniò „Družbë” we Gduńskù i „Gryfa” kòscërskò-sopòczégò mómë nôwicy programòwëch ùtwòrów – wiertów patriotycznèch, bùdzącëch w spiacëch Kaszëbach jich dòwnégò pòmòrsczegò – ricserszegò, a chòcbë le gbùrszegò dëcha... – procëm hakatistóm i zdrajóm kaszëbskò-pòlszczi sprawë, ale téz adresowónèch do procëmników samégò Majkòwsczegò, chtëren w Kòscërzënie ju òd dòwna czuł sã jak „szur w becze z kapùsta”, abò człowiek na „przedpieklim”, a mësłòł, że w Wejrowie mdze mòze lepi²⁴.

Zaùroczoney Derdowsczim ë Wdzydzama przekazywòł ùrok kaszëbiznë jinszim młòdim Kaszëbóm i gòscóm z kraju. Do kùńca towarzëła mù wiòlgò miłota Kaszëbów i kaszëbiznë; równak nieròz téz przëchòdało zwåtpienié i rozczarowanié, chtërne mòzëmë wëczëc – zmiarkòwac w *Pomorzanach*:

*Ludu mój pomorski, niemy, wykuwany,
Jak pomnik przeddziejowy z skandynawskich głązów,
Piorunami dziejowej burzy poorany,
Pasożytem mchem szary, schronisko dla płazów!*

*Ja bym cię chciał rozwalić jak strzał z chmury parnej
I z twoich gruzów wieczną zbudować świątynię,*

²² Ibidem, s. 55.

²³ A. Bukowski, *Regionalizm...*, s. 188.

²⁴ Òbaczë: J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 222-225 i 250-258 ë téz 289-307.

*I czoło wieży wynieść ku gwieździe polarnej,
A w murach zakląć chorał, który wiecznie płynie.*

*Ty jesteś moich marzeń uroczystą wiosną,
A mojej troski nie przespaną nocą,
Tyś jest zwątpieniem moim, mojej wiary mocą.*

*A ty jako grobowiec sterczysz starodawny,
Pod którym zagrzebany śpi bohater sławny,
A płazy cię zwiedzają, gdy mchy szare rosną.*

*Mściwoj*²⁵

Je w ti wierdze z 1911 roku znanka wiôldzégò zderzeniô ideałów ë marzeniów Majkòwsczégò z kaszëbskò-pòmòrszczima realiama. Nalòzómë w tim i jinszëch dokòzach zdrzòdło – Majkòwsczégò, jak i Karnowsczégò – rozmieniô jistotë kaszëbskò-pòmòrszczi lëteraturë, nié le w jednym jãzëku...

Do ùròbkù A. Majkòwsczégò mùszimë zarechòwac jakò cos baro bëlnégò bòjczy, drëkòwóné w „Gryfie”²⁶. Pò pròwdze wnet całi ùròbk lëteracczi „Gryfa” przënòlégò wiôldzim dzělã do Majkòwsczégò. Równak ne bòjczy do dzys zdają na równëch jich ùtwòrcóm i Majkòwsczémù nastãpców... To je pò pròwdze wiôlgò, swiatowò lëteratura tegò òrtu!

W òkòlim tradicëji lëdowi lëteraturë – dëchòwi kulturë Kaszëbów – widzëc mòzémë pòlsczé ë kaszëbsczé ùtwòrë A. Majkòwsczégò, napisóné dzãka wanogóm i òdwiëdzënóm na Zabòrach ë Gòchach, jak: *Judice Domine nocentes me...*, czë *Nigdë do zgùbë nie przindã Kaszubb!*, czë *Organy borzyszkowskie*²⁷.

Z czasu Towarzystwa Młodokaszubów we Gduńskù i Sopòce historie wiedzno widzą wierztë *Zjazd młodokaszubski (Dosc òpiekùnów)* ë *Samotny bojownik*:

*Samotny ja idę przez puszcę i ciszę
I nowych gwiazd drogi dla wnuków mych piszę,
By onych zawiodły,
Gdzie topól i jodły,
Bram bronią wolności przybytku. [...]*

²⁵ A. Majkowski, *Wiersze i frantówci*, s. 19.

²⁶ Òbaczë: *Bajarz kaszubski. Bajki z „Gryfa” (1908–1912)*. Przygotował do druku i wstëpem opatrzył Józef Borzyszkowski, Wejherowo-Gdańsk 2005.

²⁷ Dwa pierszé òpùblikòwóné w „Gryfie”, 1910, nr 10 i 1908/9, nr 1-7, a trzecé w „Dzienniku Bydgoskim”, 1938, nr 1 ë téż w *Borzyszkowy i Borzyszkowscy. Tuchomie. Studia i materiały do dziejów wsi i rodziny*, zebrał i oprac. J. Borzyszkowski, t. VI, Gdańsk – Lipusz 1999, s. 350-358.

*I póty mi w drodze ni statku, ni miru*²⁸,
Aż blysna z mgieł szarych mi oczy szafiru,

*A blade omońce*²⁹
Przetopi me słońce
*Na ludzi do światła stworzonych*³⁰.

No czekanié... ni mòže bëc doch wieczné. Tymczasã niejeden z nas, chtërnégò mùza nie nawiedza, òbzérô sã za wnukama, gòdnyma miona nastãpców A. Majkòwsczégò czë J. Karnowsczégò.

Jan Karnowsczi i Aleksander Majkòwsczi stojã dlò mie wiedno kòl se, dzãka Karnowsczémù, chtëren w Majkòwsczim widzòł Méstra, a bël sobã – mùskã i sëmieniem ruchù młodokaszëbszczégò, jak i nie mni twòrczim pisarzã, pòetã. Różnice miedzë nima ùjawniwają *Wspòmnienia moje* A. Majkòwsczégò i *Moja droga kaszubska* J. Karnowsczégò³¹, jak przede wszëtczim intelektualnò ùprawa kaszëbiznë òbczas I wojnë swiatowi i w pierszim czãdze òdrodzony Rzeczëpòspòliti.

Ù Karnowsczégò – wrażliwégò, òtemklégò na jinszëch ùtwòrcë, mómë wspaniali cykl refleksyjnych wiertzów „Z wojennego pola” – m.j. *Diablò żeńba, Krwawé plónowanie, Miles slaves, Krwawi wiòn...*³² Majkòwsczi w *Pamiętniku z wojny europejskiej...*³³ òstawił nama swój portret lékarza-oficérë, „rechméstra” i etnografa-observatora, a nawetka malarza-céchòwnika i pò përznie pòlitika. Nowim tipã léteracczim, jaczi sã pòjawił w jegò ùtwòrstwie je wierzta pn. *Epizod rumuński...* Nawetka pòznónò pòd kùńc wòjnë hr. Aleksandra Starzyńska i wiòlgò miłota do ni nie wëzwòlëlë w nim wiòldzégò wëbùchù lyriczi – pòza lëstama³⁴... Wòjna i pòlitika w przëpòdkù A. Majkòwsczégò nijak nie przëczënilë sã do rozwòju jegò twòrczoscë léteracczi. Nie przëczënilë sã téz do wzmòcnieniò przëjacelszi łączbë chòcbë pòmiedzë młodokaszëbama – léteratama. Wiérny Majkòwsczémù Karnowsczi nie dól

²⁸ „Miru” – wierã w znac. kaszëbsczim: mir / zmir = ùbëtk, spòkój, pòkój – E.G.

²⁹ „Òmońce” – słowò kaszëbsczë. „Òmóńc” / „òmańc” – jak pòdòwò Zëchta, je to zli dëch, zwòdzający lëdzy, ùkazëjący sã jakò blãdny òdzink. W léteraturze stosowóné je téz w znac. òszëkańc, pòdsziwca, zwòdzyjòsz, ùdòwajk. – E.G.

³⁰ Òbaczë: A. Bukowski, *Regionalizm...*, s. 243-264 ë téz J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 350-351 i n.; wiertë – òbaczë: A. Majkowski, *Wiersze i frantòwci*, Gdynia 1957, s. 20 i 67.

³¹ A. Majkowski, *Wspòmnienia moje*, „Teki Pomorska”, 1938, nr 5-6 i „Pomorze”, 1988, nr 1. J. Karnowski, *Moja droga kaszubska*, opr. J. Borzyszkowski, Gdańsk 1981.

³² Òbaczë: J. Karnowski, *Nowòtné spiëwë i wiersze*, Gdynia 1958, s. 63-72.

³³ A. Majkowski, *Pamiętnik z wojny europejskiej roku 1914*, oprac. T. Linkner, Wejherowo-Pelplin 2000.

³⁴ Òbaczë: D. Majkowska, *Aleksander Majkowski do narzeczonej Aleksandry Starzyńskiej*, „Pomerania”, 1976, nr 2.

radë w czasach pòkòju zrealizowac lèteracczi ksädzi pamiątkòwi na pòczes-
tnosc Méstra z ležnoscë 25-lecégò jegò debiutu lèteracczégò. Sóm bël leno
pierszim, ùwòžnym recenzentã, interpretatorã ùtwòrstwa Majkòwsczégò,
ùtwierdzającym jegò miescë i rolã w rozwòju kaszëbsczi lèteraturë³⁵. – Swia-
dectwów pòdobny skòrnotë ze stronë Majkòwsczégò – prób recenzji, òszaco-
waniò doròbkù Karnowsczégò – wierã nie nalëzemë.

W kartëszczim czãdze – ni to mòli, ni to wiòldzi sztabilizacji – A. Maj-
kòwsczi, mieszkajac w Kartuzach, zdanim niejednëch badérów wëcopòl sã
z pùblicznégò žécégò, a òddòl sã nibë glównie medicynie i lèteraturze³⁶. Ò ja-
kòscë jegò służbë medyczny lepi za wiele nie gadac. Jinaczi je z òszacowaniem
jegò twòrczoscë lèteracczi. Co pròwda nie stwòrził w tim czasie niczégò nowé-
gò, ale ju w 1925 rokù J. Karnowsczi we wspomniòmym wëzi artiklu *Muza
kaszubska powojenna* stwierdzył: „Najwybitniejszym bez wãtpienia dziełem
literackim literatury z tego okresu jest Majkowskiego »Žëcé i przigòdë
Remùsa«, biografia kaszubskiego Don Kiszota”. Rok rëchli z ležnoscë 25-lecò
debiutu lèteracczégò Karnowsczi stwierdzył: „Dr. M. stanowi sam w sobie
pomorskã indywidualnošcã artystycznã. Sam tę indywidualnošcã w sobie wyrobił
i jej nie utracił, mimo że w ścisłym zostawał kontakcie ze środowiskami
literatury polskiej w Warszawie i w Poznaniu. Jest on jednym z niewielu
Pomorzan, który nie tylko zdołał korzystać ze źródeł kultury polskiej, ale także
stwarzać dla tej kultury cenny dorobek. (...) Najlepszą ze swoich rzeczy, tj.
pierwszą powiešć kaszubskã, zaczął dr. M. publikować dopiero po wojnie w r.
1922, w drugiej serii »Gryfa«. Powiešć ta (»Žëcé i przigòdë Remùsa«) jest
włašciwie biografijã takiego prototypu kaszubskiego jak Jasiek z Knieji. Autor
wnika tutaj w najgłëbsze, podświadome i atawistyczne stany psychiki
kaszubskiej”³⁷. – Ta òpinia, pózni jesz wzbògacywòndò, je wcyg aktualnò. Jak
më wiémë w latach 1920. A. Majkòwsczi ùkùnczył swòje dzieło žécégò
Remùsa, chtëren w całownym sztòlce sã ùkòzòl dopiërze pò latach, ju pò jegò
smiercë. Jednak ju samò ùkòzanié sã I dzëla w 1935 r. wërobiło mù òstatecznie
markã nòprzedniészégò kaszëbszczégò prozajika, chtërnégò w mésterstwie nicht
donãd nie przewëzszil.

Niejeden z historyków lèteraturë abò „szarëch” czëtińców *Remùsa*, co ana-
lizowelë lèteracczë ùtwòrstwò A. Majkòwsczégò i òglowi doròbk lèteracczi

³⁵ Òbaczë: J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 685-687; J. Karnowski, *Dr Aleksan-
der Majkowski i literatura kaszubska*, „Słowo Pomorskie”, 1924, nr 202 i *Muza kaszubska
powojenna*, „Mestwin”, 1925, nr 1 i 2.

³⁶ A. Bukowski, *Regionalizm...*, s. 313-314.

³⁷ J. Karnowski, *Muza kaszubska powojenna*, „Mestwin”, 1925, nr 1 i 2. Òb. též: C. Obracht-
Prondzyński, *Jan Karnowski i Aleksander Majkowski – 30 lat dyskusji, współpracy i przyjaźni*,
[w:] *Życie i twòrczošć Aleksandra Majkowskiego*, red. J. Borzyszkowski, Wejherowo 1997.
A též: J. Karnowski, *Šp. dr Aleksander Majkowski (wspomnienie pòsmiertne)*, „Zabory”, 1939,
nr 1. Též: *Šp. dr Aleksander Majkowski*, „Zrzesz Kaszëbskò”, 1939, nr 1-8.

Kaszëbów, chwôlił wôrtnotë tegò dokôzu. Dobrze bë bëło je wszëtczë pòzebrac i wëselekcjonowac, a pòkazëjąc *Remùsa* w szeroczim konteksce europejszim dostrzec no wszëtckò, co przëczëniło sã do mésterstwa dzëła i autora. Dzys tak samò Majkòwsczi, jak i *Remùs* jistnieją – fãksnërëją glównie w sferze mitów (przë czim zdôrzają téz sã nadùżëca, manipulacje), jakbë ich realné wëmiarë bëłë za trudné do pòznaniô, a jistniejące w nich problemë, przëkróczalë nasze mòzłëwoscë. Doticzi to téz jakòscë mòdla jãzëka lëteracczégò, wzoru písóny kaszëbiznë, jaczi stwòrził Majkòwsczi, a jaczi niejeden rôz doglãbnie zanalizowôł nama Jerzi Tréder³⁸.

A chòc nie pòmniësziwóm rolë *Remùsa*, jakò wcyg jedurnégò ti miarë (co z žalã trzeba rzec) dokôzu kaszëbsczi prozë, jô widzã i tu zgłòszóm pòtrzebã wikszejò achtieniô i przëpòmniëniô jegò dokôzów pòeticzich, a téz nëch mniëszëch, písónëch prozã. Na òsoblëwë bôczenië zasługiwò jegò satiriczny dzëlëk doróbkù, i ùdbë – deje głoszonë w jegò wierztach „programówëch”. Niedopùszczalnë pòwinne bëc przëjinaczenia jãzëka – nié le *Remùsa*, ale téz przëjinaczenia wërwónëch z całownégò jegò doróbkù opinii, nôdbów pòliticznëch itp.³⁹ Przëwòliwanië miona A. Majkòwsczégò jakò Méstra òbrzesziwò do pòznòwaniô jegò òsobòwoscë – wiòlgòscë jegò òsobë i dokònaniów. A zòs – z drëdzi stronë – wëstrzegac sã trzeba eksponowaniô nëch jegò opinii, jaczé brałë sã z chwilowëch rozczarowaniów czë włòsnëch slabòscy, chtërnëch mù Òpatrznosc nie pòskapiła, a z chtërnyma òn sóm so nie pòradzył, za co płacëlë przede wszëtczim jegò nôblëzsi – rodzëzna i... Féliks Marszòlk. Trzeba pamiãtac, że A. Majkòwsczi, czëj pisòł *Pòmòrzanów*, òbczas wòjnë, nadòł ti autobiograficzny pòwiescë nôprzódkã nôdpis „Ormuzd i Aryman”, a pòtemù „Ostatni Pomorzanie” – pò czim, przë òstatkù wësztlichnął słowò „ostatni”. Żëcé w całoscë pòtwierdzëło, że to bëła mądroszë decyziã. Móm nôdziejã, jem przëkònony, że z naszym pòkòlenim téz nie zeńdã do grobù òstatny Pòmòrzanowie – Kaszëbi, a mòże bëc, że naji nastãpcowie dozdajã sã nowégò dokôzu na miarã *Remùsa*.

Żelë sã pamiãtò ò tim, że to pòlitika, a nié medicina, a tim barzi lëteratura czë rodzëzna, stojalë w żëcym Majkòwsczégò na pierszim mòlu, trzeba pòdzëwiac wiòlgòtã i bëlnã jakòsc jegò doróbkù lëteracczégò. Bël òn gwësno z pòwòlaniô i talentu lepszim pisarzã – pòëtã nigle dzejarzã i pòlitikã. Wëpòdò równak téz ùznac jegò doróbk pòliticzny i dostrzec to, co mù sã ùdało òsygnac w pòlitice, nié leno w lëteraturze. Stãdka jidze mój slédny wniosk: przëgòtowac

³⁸ J. Treder, *Historia kaszubszczyzny literackiej*, Studia, Gdańsk 2005, s. 150 i n. (*Kaszubszczyzna Majkowskiego, glównë rysy rozwojowë*. – Przedruk z: *Życie i twòrczość Aleksandra Majkowskiego*, pod red. J. Borzyszkowskiego, Wejherowo 1997, s. 107-123).

³⁹ Móm tu na mësłë „robòtã” E. Prëczkòwsczégò przë teksce *Remùsa*, jak i artikle lëdzy z „Òdrodë”, np. A. Szëmichòwsczégò, pùblikòwónë téz w „Pomeranii”, a ticzacé sã ùprocëmmieniô A. Majkòwsczégò do realiów II Rzeczëpòspòliti.

do wĕdaniô na nowò wszĕtczĕ pismiona Aleksandra Majkòwsczégò wedle originalnĕch tekstów, w starowym òpròcowaniu, z ùwzglãdnieniem rãkòpismionów – lĕstów, notatk itd. – „Źniwò wiòldzĕ...”

Na najã wiòlgã wdzãcznosc, nimò wszelaczych niedelikatnoscy, zaslugiwò jegò biòtka ò czĕstosc deji pòmòrszi i jãzĕka kaszĕbsczégò, biòtka z prostactwã w kaszĕbiznie...⁴⁰ Jegò wĕmògania stòwióne sobie i jinszima wĕdòwajã sã dzys czims normalnym, naturalnym, chòc mòze i bĕlĕ tej-sej pĕrzinkã za wĕsoczĕ. Jich trzimanie sã mòglòbĕ zapewnic bĕlnã jakòsc kaszĕbszi kùlturze i lĕteraturze. Równak, bez wzglãdu na to, w jakã stronã pùdze kaszĕbizna, doròbk ideowi i lĕteraczi A. Majkòwsczégò dówò jemù w dziejach domòcy lĕteraturĕ i kùlturĕ niepòdwòzalnã pozycjã Méstra.

---

⁴⁰ Òb: J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski...*, s. 593.